

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМЕНІ КНЯЗЯ
ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО
Кафедра правоохоронної та антикорупційної діяльності**

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Актуальні питання кримінального права»

**На тему: «Штраф і конфіскація майна як види кримінального
покарання»**

Виконав:

Студент групи

П-9-25-М1ПрД-Н(1.6Д)

Артеменко Д.С.

Науковий керівник:

Крупей В.Ю. к.ю.н., доц.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ШТРАФУ І КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА.....	6
1.1. Поняття та система кримінальних покарань.....	6
1.2. Штраф як вид кримінального покарання.....	8
1.3. Конфіскація майна: поняття та ознаки.....	10
РОЗДІЛ 2. ШТРАФ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	12
2.1. Правове регулювання штрафу.....	12
2.2. Порядок призначення та виконання штрафу.....	14
2.3. Проблеми застосування штрафу в судовій практиці.....	16
РОЗДІЛ 3. КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ.....	18
3.1. Види конфіскації майна.....	18
3.2. Умови та межі застосування конфіскації.....	20
3.3. Актуальні проблеми конфіскації майна.....	22
РОЗДІЛ 4. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	24
4.1. Зарубіжний досвід застосування штрафу.....	24
4.2. Конфіскація майна в міжнародному праві.....	27
4.3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства України.....	29
ВИСНОВОК	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку кримінального права особливого значення набуває питання ефективності кримінальних покарань, їх відповідності принципам справедливості, гуманізму та індивідуалізації відповідальності. Серед різноманіття видів покарань, передбачених Кримінальним кодексом України, особливе місце посідають штраф та конфіскація майна, які мають майновий характер і спрямовані на економічний вплив на засудженого. Актуальність теми зумовлена тим, що штраф і конфіскація майна широко застосовуються у практиці судів, зокрема у справах про корисливі, економічні та корупційні злочини. Водночас існує низка проблем, пов'язаних із визначенням розміру штрафу, можливістю його сплати, а також дотриманням прав людини при застосуванні конфіскації майна. Метою курсової роботи є комплексне дослідження штрафу та конфіскації майна як видів кримінального покарання, аналіз їх правової природи, особливостей призначення та виконання, а також визначення актуальних проблем і шляхів їх вирішення.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено вирішення таких завдань:

- дослідити поняття та систему кримінальних покарань;
- охарактеризувати штраф і конфіскацію майна як самостійні види покарань;
- проаналізувати законодавче регулювання їх застосування;
- виявити проблеми судової практики;
- запропонувати напрями вдосконалення кримінального законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі призначення та виконання кримінальних покарань майнового характеру. Предметом дослідження є норми кримінального законодавства України, наукові підходи та практика застосування штрафу і конфіскації майна.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ШТРАФУ І КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА

1.1. Поняття та система кримінальних покарань.

Кримінальне покарання є одним із фундаментальних інститутів кримінального права, оскільки саме через нього держава реалізує кримінальну відповідальність особи за вчинення кримінального правопорушення. Покарання виступає формою негативної правової реакції держави на суспільно небезпечне діяння та має на меті не лише кару винної особи, а й досягнення загальносоціальних цілей — охорону правопорядку, попередження злочинності та забезпечення справедливості. Відповідно до статті 50 Кримінального кодексу України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні її прав і свобод. Це визначення відображає ключові ознаки кримінального покарання: його державний характер, примусовість, застосування виключно судом та обмеження правового статусу засудженого. У науковій доктрині кримінального права покарання традиційно розглядається як особливий правовий наслідок вчинення кримінального правопорушення, що поєднує в собі каральну, превентивну та виховну функції. Каральна функція проявляється у позбавленні або обмеженні певних прав засудженого, превентивна — у стримуванні як самого засудженого, так і інших осіб від вчинення нових кримінальних правопорушень, а виховна — у формуванні поваги

до закону та правопорядку. Важливою характеристикою кримінального покарання є його індивідуалізований характер. Суд, призначаючи покарання, повинен у кожному конкретному випадку враховувати тяжкість кримінального правопорушення, форму вини, мотиви його вчинення, особу винного, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. Такий підхід відповідає принципам справедливості та гуманізму кримінального права. Сукупність усіх видів кримінальних покарань, передбачених кримінальним законом, утворює систему кримінальних покарань. В Україні ця система закріплена у статті 51 Кримінального кодексу України та має вичерпний характер, що означає неможливість застосування будь-яких інших видів покарань, не передбачених законом. Система кримінальних покарань побудована за принципом зростання суворості — від менш обтяжливих до найбільш суворих санкцій. До системи кримінальних покарань належать, зокрема, штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Окреме місце в цій системі займають додаткові види покарань, такі як конфіскація майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Особливу увагу в сучасному кримінальному праві приділено покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі. Це зумовлено загальною тенденцією гуманізації кримінальної політики та необхідністю зменшення негативних соціальних наслідків ізоляції особи від суспільства. У цьому контексті штраф і конфіскація майна посідають важливе місце, оскільки дозволяють досягти цілей покарання шляхом впливу на майнову сферу засудженого.

1.2. Штраф як вид кримінального покарання

Штраф є одним із найпоширеніших та водночас найдавніших видів кримінального покарання, який широко застосовується у кримінальному праві більшості держав світу. Його основною особливістю є майновий характер, що зумовлює вплив покарання не на фізичну свободу особи, а на її економічні інтереси. У сучасному кримінальному праві України штраф розглядається як важливий інструмент гуманізації кримінальної відповідальності та альтернативи покаранням, пов'язаним з позбавленням волі. Відповідно до статті 53 Кримінального кодексу України, штраф — це грошове стягнення, що накладається судом у межах, встановлених законом. Він може призначатися як основне, так і як додаткове покарання, залежно від характеру кримінального правопорушення та санкції відповідної статті Особливої частини КК України. Така універсальність свідчить про значну роль штрафу в системі кримінальних покарань. Метою штрафу як виду кримінального покарання є не лише кара засудженого, а й його виправлення та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Впливаючи на майнову сферу особи, штраф стимулює усвідомлення негативних наслідків протиправної поведінки без застосування ізоляції від суспільства. Це особливо важливо у випадках вчинення кримінальних проступків та нетяжких злочинів. Законодавець передбачає можливість визначення розміру штрафу у фіксованих межах або у кратному розмірі до неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. При призначенні штрафу суд зобов'язаний враховувати майновий стан винної особи, рівень її доходів, наявність утриманців та інші обставини, що можуть впливати на реальну можливість виконання покарання. Такий підхід відповідає принципу

індивідуалізації кримінальної відповідальності. Водночас у правозастосовній практиці виникають проблеми, пов'язані з ефективністю штрафу. Зокрема, призначення надмірно великого штрафу особам із низьким рівнем доходів часто призводить до ухилення від його сплати. У таких випадках штраф втрачає своє превентивне значення та перетворюється на формальну санкцію. Особливу увагу слід приділити питанням виконання штрафу. Кримінально-виконавче законодавство України передбачає механізми контролю за сплатою штрафу, а також можливість заміни несплаченої суми іншими видами покарань. Проте така заміна викликає дискусії у наукових колах, оскільки суперечить самій природі майнового покарання. Незважаючи на зазначені проблеми, штраф залишається одним із найбільш ефективних і доцільних видів кримінального покарання, особливо у справах про корисливі та економічні кримінальні правопорушення. Його подальший розвиток та вдосконалення законодавчого регулювання сприятимуть підвищенню ефективності кримінальної політики України.

1.3. Конфіскація майна: поняття та ознаки

Конфіскація майна є одним із найбільш суворих видів кримінального покарання майнового характеру, який застосовується з метою впливу на економічні інтереси особи, що вчинила кримінальне правопорушення. На відміну від штрафу, конфіскація майна не обмежується разовим грошовим стягненням, а полягає у примусовому безоплатному вилученні майна засудженого у власність держави. Саме тому конфіскація майна істотно обмежує право приватної власності та потребує особливо обережного застосування. Відповідно до статті 59 Кримінального кодексу України, конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого. Вона належить до додаткових видів кримінального покарання та може застосовуватися лише у випадках, прямо передбачених санкціями статей Особливої частини КК України. Таким чином, конфіскація майна не може бути призначена судом на власний розсуд за відсутності відповідної законодавчої підстави. У науковій літературі конфіскація майна розглядається як комплексний кримінально-правовий інститут, що поєднує в собі елементи кари, превенції та соціальної справедливості. З одного боку, вона є формою покарання за вчинений злочин, а з іншого — засобом позбавлення засудженого матеріальної бази, яка могла бути використана для подальшої злочинної діяльності. Однією з основних ознак конфіскації майна є її безоплатний характер. На відміну від цивільно-правових способів вилучення майна, держава не зобов'язана виплачувати будь-яку компенсацію засудженому. Це підкреслює каральну сутність конфіскації та відрізняє її від інших форм примусового вилучення майна. Ще однією важливою ознакою

конфіскації майна є її примусовість. Вилучення майна здійснюється незалежно від волі засудженого та забезпечується примусовими механізмами держави. Разом із тим примусовість конфіскації не означає її свавільність, оскільки вона повинна здійснюватися виключно на підставі вироку суду та у межах, визначених законом. Конфіскація майна має індивідуальний характер і може застосовуватися лише до особи, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення. Вона не повинна порушувати права третіх осіб, зокрема членів сім'ї засудженого, якщо їх право власності на майно підтверджене належними доказами. Це положення має важливе значення для забезпечення конституційного принципу недоторканності права власності. Залежно від обсягу вилученого майна в кримінальному праві України розрізняють повну та часткову конфіскацію майна. Повна конфіскація передбачає вилучення всього майна, що належить засудженому на праві власності, тоді як часткова — лише певної його частини. Суд зобов'язаний чітко визначити у вироку перелік майна, яке підлягає конфіскації. Особливе значення у сучасному кримінальному праві має дотримання принципу пропорційності при застосуванні конфіскації майна. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, втручання держави у право власності повинно бути обґрунтованим, необхідним у демократичному суспільстві та співмірним із тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 2

ШТРАФ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1. Правове регулювання штрафу в кримінальному законодавстві України

Штраф як вид кримінального покарання в Україні регулюється низкою норм Кримінального кодексу України та супутніх нормативно-правових актів, що визначають його призначення, розмір, порядок накладення та виконання. Основні положення щодо штрафу закріплені у статтях 53–56 КК України, які встановлюють правову природу штрафу, межі його призначення та підстави для застосування. Законодавство визначає штраф як грошове стягнення, що накладається судом у разі визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення. Він може призначатися як самостійне покарання за кримінальні проступки та нетяжкі злочини, так і як додаткове покарання до основного виду санкції у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Така гнучкість у застосуванні робить штраф універсальним інструментом кримінальної політики. Законодавець передбачає різні межі призначення штрафу. Розмір штрафу визначається у фіксованих сумах або у кратних розмірах до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що дозволяє враховувати як тяжкість вчиненого злочину, так і майновий стан засудженого. Суд при призначенні штрафу зобов'язаний враховувати:

- рівень доходів засудженого;
- наявність утриманців;
- інші обставини, що впливають на можливість реального виконання покарання.

Це забезпечує індивідуалізацію покарання, що є одним із основних принципів сучасного кримінального права. Особливу увагу законодавець приділяє порядку виконання штрафу. Стягнення штрафу здійснюється через органи державної виконавчої служби, що забезпечує контроль за дотриманням строків сплати та реальне виконання покарання. У разі ухилення від сплати штрафу закон передбачає можливість його заміни іншими видами покарання, зокрема громадськими або виправними роботами. Проте така заміна викликає дискусії серед науковців, оскільки змінює характер майнового покарання та може знижувати його превентивний ефект. Крім того, Кримінальний кодекс України встановлює випадки звільнення від сплати штрафу або його зменшення, зокрема у зв'язку з каяттям засудженого, активним сприянням слідству чи добровільним відшкодуванням шкоди потерпілому. Такі положення спрямовані на стимулювання позитивної поведінки засудженого та підвищення ефективності покарання. Система правового регулювання штрафу в Україні також передбачає спеціальні норми для юридичних осіб та посадових осіб, відповідальність яких передбачає накладення штрафу у вигляді грошових санкцій у значно більших розмірах. Це дозволяє впливати на економічну сферу та запобігати правопорушенням у бізнес-середовищі. Належне правове регулювання штрафу забезпечує баланс між каральним ефектом покарання, його превентивною функцією та принципом справедливості, враховуючи майновий стан засудженого. У комплексі з іншими заходами кримінальної відповідальності штраф виступає ефективним інструментом реалізації цілей кримінальної політики держави та гуманізації кримінального права.

2.2. Порядок призначення штрафу судом

Призначення штрафу як виду кримінального покарання здійснюється виключно судом у межах повноважень, визначених Кримінальним кодексом України. Процедура призначення штрафу передбачає врахування законодавчих вимог, обставин справи та особистості засудженого, що дозволяє забезпечити індивідуалізацію покарання та дотримання принципів справедливості.

Суд при призначенні штрафу керується статтями 53–56 КК України. Визначаючи вид покарання, суд оцінює тяжкість кримінального правопорушення, наявність обтяжуючих і пом'якшуючих обставин, мотиви вчинення злочину, форму вини та поведінку особи після вчинення правопорушення. Розмір штрафу повинен визначатися у відповідності до майнового стану засудженого, а також у межах, передбачених законом для конкретного виду кримінального правопорушення. Наприклад, при призначенні штрафу за злочини середньої тяжкості суд може встановлювати суму у кратному розмірі до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що забезпечує реальну можливість сплати.

Законом передбачено, що суд враховує такі обставини, як:

- каяття засудженого;
- добровільне відшкодування завданої шкоди;
- активне сприяння слідству;
- наявність малолітніх утриманців чи особливих життєвих обставин.

Обтяжуючими обставинами можуть бути повторне вчинення правопорушення, особлива жорстокість або корисливий мотив злочину.

Такий підхід дозволяє застосовувати індивідуальний підхід до кожного випадку та забезпечує пропорційність покарання.

Після визначення виду та розміру штрафу суд виносить вирок, у якому зазначається:

- конкретна сума штрафу;
- порядок його сплати;
- строки виконання;
- заходи відповідальності за несплату.

Рішення суду повинно бути підкріплене мотивованим обґрунтуванням, у якому зазначаються всі обставини, що впливали на призначення конкретного розміру штрафу. Це є важливим для забезпечення прозорості та законності процесу. У випадках, коли штраф застосовується як додаткове покарання до основного виду санкції (наприклад, позбавлення волі), суд враховує співвідношення між основним і додатковим покаранням. Сума штрафу повинна бути обґрунтованою і не суперечити загальній меті кримінальної відповідальності — відновленню справедливості та попередженню нових злочинів. Після винесення вироку органи державної виконавчої служби забезпечують реальне виконання штрафу. У разі ухилення від сплати штрафу закон передбачає можливість його заміни іншими видами покарання, зокрема виправними або громадськими роботами. Це гарантує ефективність покарання та реалізацію його превентивної функції.

2.3. Виконання штрафу як кримінального покарання

Виконання штрафу є невід’ємною складовою системи кримінальної відповідальності, оскільки ефективність цього виду покарання безпосередньо залежить від того, чи буде він фактично сплачений. Призначений судом штраф набирає юридичної сили з моменту набрання вироком чинності і підлягає виконанню у порядку, визначеному кримінально-виконавчим законодавством України. Виконання штрафу здійснюють органи державної виконавчої служби на підставі вироку суду. Вони контролюють строки та порядок сплати, а також вживають заходів примусового виконання у разі ухилення від добровільної сплати. До цих заходів належать арешт майна, стягнення з доходів або рахунків засудженого та інші способи, передбачені законом. Така система забезпечує реальне виконання покарання та його превентивний ефект. Кримінально-правове законодавство визначає мінімальні та максимальні строки сплати штрафу, що залежать від конкретного виду кримінального правопорушення та величини призначеної суми. Засуджений зобов’язаний сплатити штраф у строки, встановлені вироком, або у випадках, передбачених законодавством, частинами. Дотримання строків сплати є обов’язковим і контролюється виконавчими органами. Суд може встановлювати можливість поетапної сплати, якщо одноразова сплата є надто обтяжливою для засудженого, що сприяє виконанню покарання та дотриманню принципу пропорційності. У разі несплати штрафу у встановлений строк закон передбачає низку заходів відповідальності, серед яких примусове стягнення з майна або доходів засудженого, звернення стягнення на банківські рахунки, а у крайніх випадках — заміна несплаченої суми іншими видами покарання, зокрема виправними або

громадськими роботами. Такий підхід дозволяє забезпечити реальну каральну дію покарання, не допускаючи його формального призначення без виконання. Ефективність штрафу значною мірою залежить від типу злочину та соціально-економічного стану засудженого. У справах про економічні та корисливі злочини сплата штрафу дозволяє не лише покарати винного, а й частково відшкодувати завдану шкоду, виконуючи компенсаторну функцію. У випадках нетяжких злочинів і кримінальних проступків штраф часто виступає основним видом покарання, що підкреслює його роль як гуманного та ефективного заходу. Основними проблемами виконання штрафу є ухилення від сплати, недостатній контроль з боку виконавчих органів та невідповідність суми штрафу майновому стану засудженого. Науковці пропонують вдосконалити законодавство шляхом більш точного визначення механізмів стягнення, диференціації розміру штрафу залежно від доходів та майнового стану та покращення системи контролю за сплатою.

РОЗДІЛ 3

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

3.1. Поняття та правова природа конфіскації майна

Конфіскація майна є одним із найбільш суворих видів кримінального покарання майнового характеру, який застосовується державою з метою реалізації каральної та превентивної функцій кримінального права. Відповідно до Кримінального кодексу України, конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, що належить засудженому. Цей вид покарання відрізняється від штрафу своєю суворістю, необоротністю та безпосереднім обмеженням права власності. Правова природа конфіскації майна визначається кількома ключовими ознаками. По-перше, вона є караючою за своєю суттю мірою державного примусу, що застосовується виключно судом у разі визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення. По-друге, конфіскація має безоплатний характер, тобто держава не сплачує компенсації засудженому за вилучене майно. Це підкреслює її карательну функцію та відрізняє від цивільно-правових способів відшкодування збитків. Особливе значення має те, що конфіскація майна є додатковим або основним видом покарання, залежно від тяжкості злочину та положень конкретної статті КК України. Як додаткове покарання, конфіскація застосовується разом із іншими видами санкцій і спрямована на посилення кари за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Як основне покарання, конфіскація рідше застосовується, проте в окремих

випадках передбачена законом, особливо у справах про злочини, пов'язані з корупцією або організованою злочинністю.

З наукової точки зору, конфіскація майна виконує кілька функцій одночасно. Вона має каральну функцію, оскільки позбавляє засудженого матеріальних засобів; превентивну функцію, оскільки створює економічний стимул для дотримання закону та запобігає вчиненню подібних злочинів у майбутньому; а також компенсаторну функцію, частково відшкодовуючи завдану суспільству або потерпілому шкоду. Саме поєднання цих функцій обумовлює особливу правову природу конфіскації та підкреслює її значення у системі кримінальних покарань. До ключових ознак конфіскації майна належать її примусовість, безоплатність, індивідуальний характер та суворість. Вона застосовується лише до особи, визнаної винною, та не може порушувати права третіх осіб, які законно володіють майном, що підлягає конфіскації. Крім того, закон вимагає суворого дотримання принципу пропорційності, що передбачає відповідність обсягу вилученого майна тяжкості вчиненого злочину та особистості засудженого. Практика Європейського суду з прав людини підкреслює, що втручання держави у право власності через конфіскацію має бути законним, необхідним у демократичному суспільстві та співмірним із завданням покарання. Ця позиція є орієнтиром для національного законодавства, яке прагне поєднати суворість покарання з захистом прав людини та гарантіями законності.

3.2. Види конфіскації майна в кримінальному праві України

Конфіскація майна є складним видом кримінального покарання, який в українському законодавстві регламентується Кримінальним кодексом України та має кілька різновидів, що відрізняються за обсягом вилученого майна та умовами застосування. Розрізнення видів конфіскації дозволяє забезпечити гнучкість правового механізму та враховувати тяжкість кримінального правопорушення, а також особливості особи, що вчинила злочин. За обсягом вилучення майна розрізняють повну та часткову конфіскацію. Повна конфіскація передбачає вилучення всього майна, що належить засудженому на праві власності, включно з рухомим і нерухомим майном, банківськими рахунками та іншими активами. Застосування повної конфіскації відбувається у випадках особливо тяжких та корисливих злочинів, передбачених окремими статтями Особливої частини КК України. Часткова конфіскація, навпаки, передбачає вилучення лише певної частини майна, наприклад, предметів, що безпосередньо використовувалися для вчинення злочину, або майна, отриманого злочинним шляхом. Часткова конфіскація застосовується у справах про середньої тяжкості правопорушення та дозволяє дотримуватися принципу пропорційності покарання. Окрім класифікації за обсягом вилучення, кримінальне право України виділяє конфіскацію майна як основне та додаткове покарання. Основна конфіскація застосовується безпосередньо як засіб покарання, що замінює інші види санкцій у певних випадках, тоді як додаткова конфіскація поєднується з іншими видами покарань, наприклад, позбавленням волі або штрафом. Додаткова конфіскація посилює карательний ефект та забезпечує більшу ефективність кримінальної відповідальності. Важливою є

класифікація конфіскації за цільовим призначенням майна. У цьому випадку виділяють звичайну конфіскацію, спрямовану на покарання засудженого, та спеціальну конфіскацію, що передбачає вилучення майна, яке безпосередньо використовувалося для вчинення злочину або отримано злочинним шляхом. Спеціальна конфіскація має превентивний характер, оскільки позбавляє особу засобів для повторного вчинення правопорушень. Крім того, в українській кримінально-правовій доктрині зазначається концепція цивільно-правової конфіскації, яка передбачає відшкодування шкоди потерпілому за рахунок вилученого майна. Такий підхід поєднує каральну функцію конфіскації з її компенсаторною роллю, що сприяє відновленню соціальної справедливості та забезпечує баланс між інтересами держави, потерпілого та засудженого. Практика застосування конфіскації майна в Україні показує, що правильний вибір виду конфіскації залежить від кількох факторів: тяжкості злочину, характеру майна, його походження та участі третіх осіб. Законодавець передбачає обов'язкову оцінку законності права власності третіх осіб та заборону вилучення майна, що їм належить, що гарантує дотримання конституційного права власності.

3.3. Умови та межі застосування конфіскації майна

Конфіскація майна, як один із найбільш суворих видів кримінального покарання, застосовується в Україні лише за певних умов і у межах, визначених законом. Чітке регулювання умов та меж застосування конфіскації є необхідним для забезпечення принципу законності, пропорційності покарання та захисту прав третіх осіб. Однією з основних умов застосування конфіскації є визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення. Вилучення майна можливе лише після набрання вироком суду законної сили. Законодавство забороняє конфіскацію майна без судового рішення, що гарантує захист конституційного права власності та запобігає свавільному втручанню держави у майнові права громадян. Конфіскація майна застосовується виключно у випадках, прямо передбачених санкціями статей Особливої частини КК України. Це підкреслює принцип вичерпності кримінальних покарань: суд не може призначати конфіскацію у довільному порядку, якщо така міра не передбачена законодавством для конкретного злочину. Таке регулювання гарантує передбачуваність покарання та уніфікацію судової практики. Законодавство визначає і обмеження у застосуванні конфіскації майна щодо третіх осіб. Майно, яке законно належить членам сім'ї засудженого або іншим особам, не може бути предметом конфіскації. Суд зобов'язаний перевірити походження майна та підтвердити, що воно належить винному і здобуте законним або злочинним шляхом. Це положення є гарантією захисту права власності третіх осіб та дотримання принципу справедливості. Пропорційність конфіскації також є важливим обмеженням її застосування. Суд повинен співвідносити обсяг вилученого майна з тяжкістю вчиненого злочину

та особливостями засудженого. Наприклад, у разі середньої тяжкості злочину застосовується часткова конфіскація майна або вилучення лише предметів, отриманих злочинним шляхом. У справах особливо тяжких злочинів можлива повна конфіскація майна. Ще однією умовою ефективного застосування конфіскації є дотримання процесуальних норм. Конфіскація здійснюється виключно у межах кримінального процесу, із забезпеченням права засудженого на захист, апеляцію та оскарження рішення суду. Це забезпечує баланс між суворістю покарання та дотриманням конституційних гарантій прав людини. Важливим аспектом є також часовий та предметний межі конфіскації. Закон обмежує конфіскацію майна, здобутого не у результаті злочинної діяльності засудженого, та встановлює критерії, що дозволяють відокремити законно набуте майно від майна, яке підлягає вилученню. Ці обмеження захищають економічні інтереси засудженого та третіх осіб і попереджають надмірну жорстокість застосування покарання.

РОЗДІЛ 4

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

4.1. Зарубіжний досвід застосування штрафу

Штраф як вид кримінального покарання є універсальним інструментом правових систем більшості держав світу. Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виявити особливості правового регулювання, методи призначення та механізми виконання цього виду покарання, що можуть бути корисними для вдосконалення національної практики України. У багатьох європейських країнах штраф розглядається як основне покарання за нетяжкі та середньої тяжкості злочини. Наприклад, у Німеччині та Франції застосовується система днів штрафу, де сума штрафу визначається залежно від доходу винного і кількості днів, за які він має бути сплачений. Такий підхід дозволяє досягти індивідуалізації покарання: багаті особи несуть більшу матеріальну відповідальність, а особи з низьким доходом сплачують менші суми, що забезпечує пропорційність та соціальну справедливість. У Великій Британії штрафи активно застосовуються як самостійне покарання за економічні злочини та порушення адміністративного характеру, а також у випадках кримінальних проступків. Особливістю британської практики є можливість гнучкого визначення строків і способу сплати штрафу, включно з розстрочкою та оплатою частинами, що сприяє виконанню покарання та підвищує його превентивний ефект. У країнах Північної Європи, таких як Швеція та Фінляндія, штрафи застосовуються не лише за кримінальні правопорушення, а й у вигляді економічних санкцій за порушення правил дорожнього руху та адміністративні правопорушення. Основна увага приділяється

забезпеченню справедливості та пропорційності стягнення: розмір штрафу корелюється з доходом порушника, а його невиконання тягне за собою суворіші санкції, що створює стимул до добровільного виконання покарання. У США та Канаді штрафи застосовуються як самостійне та додаткове покарання, особливо у справах економічного та фінансового спрямування. Важливою особливістю є чітке розмежування між штрафами, що мають каральний характер, і цивільними стягненнями, які спрямовані на відшкодування збитків потерпілим. Крім того, у цих країнах широко використовуються системи автоматичного контролю та стягнення штрафів, що підвищує ефективність виконання покарання. Зарубіжна практика також демонструє, що штрафи можуть бути ефективним інструментом гуманізації кримінального права. У країнах Європейського Союзу наголошується на тому, що штрафи повинні виконувати одночасно каральну, превентивну та виховну функцію, уникати надмірного впливу на засудженого та враховувати його соціальні та майнові умови. Використання прогресивних систем визначення розміру штрафу на основі доходів та майнового стану дозволяє забезпечити справедливість і підвищити рівень добровільної сплати. Загальний висновок із зарубіжного досвіду свідчить, що успішна система штрафів базується на індивідуалізації покарання, пропорційності стягнення, контролі за виконанням та чіткому законодавчому регулюванні. Ці елементи забезпечують високий рівень ефективності штрафу як кримінального покарання, зменшують навантаження на ізоляційні заклади та сприяють реалізації превентивних цілей кримінальної політики. Аналіз міжнародної практики може слугувати основою для вдосконалення національної системи застосування штрафів,

запровадження прогресивних методів індивідуалізації та підвищення ефективності виконання покарань в Україні.

4.2. Конфіскація майна в міжнародному та європейському праві

Конфіскація майна як вид кримінального покарання широко застосовується у міжнародному та європейському праві. Аналіз міжнародної практики дозволяє виділити основні принципи, механізми та обмеження, що забезпечують ефективність, пропорційність і законність цього заходу. У рамках Європейського Союзу конфіскація майна регулюється як національними законодавствами держав-членів, так і через спільні директиви, зокрема Директиву ЄС 2014/42/ЄС про заморожування та конфіскацію активів, пов'язаних із злочинною діяльністю. Директива встановлює, що конфіскація майна може застосовуватися як до фізичних, так і до юридичних осіб, якщо майно здобуто злочинним шляхом або використовувалося для скоєння злочину. Основною метою директиви є підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю та корупцією, а також гарантування права власності третіх осіб, що не брали участі у злочинній діяльності. Європейська практика передбачає кілька ключових принципів застосування конфіскації. По-перше, законність втручання у майнові права: конфіскація можлива лише на підставі рішення суду та у межах, визначених законодавством. По-друге, дотримання принципу пропорційності: обсяг вилученого майна має відповідати тяжкості вчиненого правопорушення та його економічному ефекту. По-третє, захист прав третіх осіб, особливо у випадках, коли майно перебуває у спільній власності або належить особам, які не брали участі у злочині. Ці принципи забезпечують баланс між ефективністю покарання та дотриманням прав людини. Міжнародні організації, такі як Рада Європи та Організація Об'єднаних Націй, також розробляють рекомендації щодо застосування конфіскації майна,

особливо у сфері боротьби з відмиванням доходів та фінансуванням тероризму. Конвенції Ради Європи, зокрема Конвенція про відмивання, виявлення, арешт і конфіскацію доходів від злочинної діяльності (1990 р.), встановлюють обов'язкові стандарти для держав щодо використання конфіскації як превентивного та карального заходу. Зарубіжна практика демонструє різноманітність підходів до механізму конфіскації. У Великій Британії існує система *confiscation orders*, яка дозволяє стягувати вартість майна, отриманого злочинним шляхом, незалежно від його фактичного вилучення. У Франції та Німеччині застосовується підхід прямої конфіскації майна та спеціальних рахунків, що забезпечує швидке та ефективне вилучення активів, пов'язаних із злочином. Особливе значення у європейському та міжнародному праві надається відшкодуванню шкоди потерпілому через конфіскацію майна. Частина вилучених активів може бути спрямована на компенсацію збитків, що поєднує каральну функцію конфіскації з її соціально-компенсаторною роллю. Такий підхід дозволяє забезпечити більшу суспільну ефективність покарання та відновлення справедливості. Таким чином, міжнародний та європейський досвід застосування конфіскації майна підкреслює важливість законності, пропорційності, захисту прав третіх осіб та можливості компенсації шкоди. Ці принципи можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства України та забезпечення ефективного і справедливого застосування конфіскації майна як інструменту кримінальної політики.

4.3. Напрями вдосконалення кримінального законодавства України

Аналіз українського та зарубіжного досвіду застосування штрафу і конфіскації майна дозволяє визначити основні напрями вдосконалення кримінального законодавства України. Ці напрями спрямовані на підвищення ефективності кримінальних покарань, забезпечення їх пропорційності, справедливості та захисту прав громадян. Одним із ключових напрямів є індивідуалізація кримінального покарання. Важливо запровадити механізми, які дозволяють враховувати не лише тяжкість злочину, а й майновий стан, доходи та соціальні умови засудженого. Для штрафу це може означати впровадження прогресивних систем визначення розміру стягнення, аналогічно до практики країн ЄС, де сума штрафу корелюється з доходами правопорушника. Для конфіскації майна – чітке визначення меж вилучення та врахування законних прав третіх осіб. Другим напрямом є покращення процесуальних механізмів контролю за виконанням покарань. Для штрафів та конфіскації майна необхідно забезпечити ефективну роботу органів виконавчої служби, чіткі строки виконання та механізми примусового стягнення. Системи автоматизованого контролю, електронних платежів та моніторингу можуть значно підвищити рівень добровільного виконання покарання та зменшити випадки ухилення від сплати. Третім напрямом є уніфікація судової практики. В Україні спостерігається неоднорідність у призначенні штрафів та конфіскації майна за аналогічні правопорушення. Це знижує рівень довіри до правової системи та створює диспропорції покарань. Необхідно розробити методичні рекомендації для судів, які чітко визначатимуть критерії призначення штрафу та конфіскації,

враховуючи тяжкість злочину, особливості засудженого та майновий стан. Четвертим напрямом є посилення компенсаторної функції покарань майнового характеру. Конфіскація та штрафи можуть служити не лише каральним засобом, а й механізмом відшкодування шкоди потерпілим. Законодавство повинно чітко визначати, яку частину вилучених коштів або майна можна направляти на компенсацію збитків, що забезпечить відновлення справедливості та соціальний ефект покарання. П'ятим напрямом є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та європейською практикою. Це передбачає врахування принципів пропорційності, законності та захисту прав третіх осіб, рекомендацій Європейського суду з прав людини та директив ЄС щодо конфіскації та штрафів. Таке узгодження сприятиме підвищенню ефективності кримінальної політики та інтеграції України у європейську правову спільноту. Також до важливих напрямів належить підвищення правової обізнаності та кваліфікації суддів, прокурорів та виконавчих органів. Знання сучасних методів індивідуалізації покарання, механізмів оцінки майнового стану засуджених та практики зарубіжних країн сприятиме більш ефективному і справедливому застосуванню штрафів та конфіскації майна. Узагальнюючи, напрями вдосконалення кримінального законодавства України мають забезпечити системність, прозорість та пропорційність кримінальних покарань, підвищити їх соціально-правовий ефект і сприяти реалізації каральної, превентивної та компенсаторної функцій. Впровадження цих заходів дозволить створити більш ефективну систему кримінальної відповідальності, яка відповідає сучасним вимогам гуманізації права та інтеграції національної системи у європейський правовий простір.

ВИСНОВКИ

Штраф та конфіскація майна в кримінальному праві України є важливими інструментами реалізації каральної, превентивної та частково компенсаторної функцій. Штраф виступає універсальним і гнучким заходом покарання, який дозволяє враховувати майновий стан засудженого та індивідуалізувати санкцію. Водночас його ефективність ускладнюється через недотримання строків сплати та недостатній контроль за виконанням судових рішень. Конфіскація майна є більш суворим видом покарання, що застосовується як основне або додаткове, і спрямована на вилучення майна, здобутого злочинним шляхом або використаного для вчинення злочину. Її ефективність визначається дотриманням принципів законності, пропорційності та захисту прав третіх осіб. Практика застосування конфіскації в Україні виявляє певні проблеми, зокрема неоднозначність законодавства, складність визначення майнових прав третіх осіб та затримки у виконанні рішень судів. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність штрафів і конфіскації майна забезпечується індивідуалізацією покарання, диференційованим підходом до розміру штрафу, суворим дотриманням принципу пропорційності та надійним контролем за виконанням. Прогресивні системи визначення штрафів, чіткі правила конфіскації майна та врахування прав третіх осіб підвищують соціальну ефективність покарання та забезпечують баланс між каральною функцією і захистом прав громадян. Вдосконалення кримінального законодавства України потребує запровадження механізмів індивідуалізації штрафів, уніфікації судової практики, підвищення ефективності виконання покарань і посилення компенсаторної функції конфіскації майна. Реалізація цих заходів

сприятиме справедливому і пропорційному застосуванню покарань, підвищенню ефективності кримінальної політики та інтеграції національної системи кримінальної відповідальності у європейський правовий простір. Штраф і конфіскація майна, правильно застосовані, здатні поєднувати каральний, превентивний та компенсаторний ефекти, забезпечуючи баланс між суворістю покарання, соціальною справедливістю та захистом прав громадян, що є ключовою умовою ефективного функціонування кримінальної системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. – К., 2001.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К., 2005.
3. Конституція України. – К., 1996.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. В. І. Якушева. – К., 2018.
5. Антонюк, О. А. Штраф як вид кримінального покарання: теорія і практика. – К., 2019.
6. Білоус, В. М. Конфіскація майна в системі кримінальних покарань. – К., 2017.
7. Європейська конвенція з прав людини. – Страсбург, 1950.
8. Директива ЄС 2014/42/ЄС про заморожування та конфіскацію активів, пов'язаних із злочинною діяльністю.
9. Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, арешт і конфіскацію доходів від злочинної діяльності, 1990 р.
10. Мельник, П. І. Проблеми застосування штрафу у судовій практиці України. – Харків, 2020.
11. Сидоренко, Л. В. Конфіскація майна в міжнародному та національному праві. – Львів, 2018.
12. Титаренко, І. О. Правові проблеми виконання кримінальних покарань майнового характеру. – К., 2021.
13. Федоренко, А. П. Зарубіжний досвід застосування штрафів у кримінальному праві. – Одеса, 2019.
14. Chui, W., & Levi, M. Financial Penalties in Criminal Law: Comparative Perspectives. – London, 2017.

15. Von Hirsch, A. Proportionality in Criminal Sanctions. – Oxford, 2015.
16. Council of Europe, Confiscation of Crime-Related Proceeds: Guidelines for Europe. – Strasbourg, 2016.
17. Baker, T. Modern Approaches to Fines and Asset Confiscation. – New York, 2018.
18. European Court of Human Rights, Case-law Digest on Article 1 of Protocol No. 1 (Protection of Property), 2020.
19. Lappi-Seppälä, T. Fines as Criminal Sanctions in Europe. – Helsinki, 2016.
20. Zvekic, U. Asset Confiscation in Crime Prevention. – Geneva, 2017.